

назвала його автором грека Петра Аркудія. Тому треба нам наперед приглянутися одповіді, підписаній іменем Потія, щоб ще познайомитися з його автентичним стилем і манерою і потім перейти до «Антирризиса» — найбільшого з його літературних творів, і покористуватися сею знайомістю з Потієвим літературним стилем, здобутою з його безсумнівних писань.

«Отпись на листъ ниякого К्लीрика Острозьского Безъименъского, который писалъ до владыки володимерского и берестейского» — твір невеличкий, понад 50 тис. знаків (трохи більш друкованого аркуша), але один з найбільш інтересних, з літературного погляду, творів сеї доби. Потій пише його в першій особі, звертаючися весь час безпосередньо до Клірика. Бере його весь час зневажливо, «з гори», як школяра: держить свою відповідь майже весь час у тоні глузливим, сатиричним, пересипаючи гумористичними прислів'ями і приказками, і се надає його писанню незвичайну жвавність і безпосередність. Розуміється, тактовніш було б старому і поважному владиці, бувшому сенаторові і в недалекій будучності митрополитові, доставши відповідь замість князя Острозького від якогось анонімного студента, так само відповісти йому через третю особу, а не спускатися самому на рівень студентської сварки. Але, видко, сангвінічний, войовничий темперамент потягнув старого вже (майже 60-літнього) перебійця на власноручну розправу з напасником. У результаті з'явився літературний твір, не дуже корисний для репутації поважного фундатора уніатської церкви, чи «апостола уні», але дорогоцінний для історії побуту і легкої письменської манери, що може бути поставлений недалеко від «Ключа» Смотрицького-старшого. Бракує тільки йому того благодушного тону: гнів і роздражнення робить Потієві дотепи більш гострими, ніж приємними. Все ж таки я не пожалую з нього виписок; з огляду на незвичайну колоритність мови шкода їх перекладати, тому в нотатках даю пояснення менш зрозумілих місць, трохи модернізую графіку і справляю явні помилки.

По кількох побожних епіграфах, котрими прикрашений «Отпись», його розпочинає така «Предмова до Клірика острозьского безъименъного отъ епископа володымерского и берестейского Іпатія».

Слыши, чоловіче добрый, хтожъколькокъ ¹ Бо ижесь машкарою лице свое закрылъ, трудно тебе познати И если-сь умыслъне для того имя свое затаилъ, жебы-сь тымъ смелей лаялъ, и непытанный будучи отповедалъ,—

¹ Хто б ти не був.

знать иже-сь Катона не читаль¹ И видишь ми ся¹ подобенъ быти онымъ комедейнымъ жакомъ², которые въ комедияхъ убравши ся въ коштовную одежу, несутъ на собе особу царьскую альбо кнежати якого зацного — ступають поважне и готують ся, якобы што великого и мудрого мовити хотели. А коли ся забудутъ — алижъ ти³ зъ оное поставы поважное смеху и шидерства полно зъ себе начинаютъ⁴! Бо не то што потреба, але што ся навинеть до губы бредать⁵. А коли з нихъ зволокуть одежу — по старому яко жакове по-подъ оконью⁶ зъ горщъками старую пьсну поючи Павъперибусъ⁷ бегаютъ

Власне и ты таковъ ми ся быти видишь! Бо хотя жъ приолекльсь ся особою княжати вельможного, предся⁸ тотъ же и таковъ же еси, чымъ и первой был-есь! Подняль-есь ся речи великое и поважное отъ княжати пана своего до мене отправовати, але яко бачу — обема⁹ есы досыть не учинилъ: ани княжати пану своему (што и самъ на себе въ предмове до чителника визнаваешъ!), а мне пакъ поготову — до котрого непытанный будучи отписуешъ, подобно¹⁰ розумеючи мя быти негодного отпису пана своего!

Али если жъ кор милость помазанецъ божый и иные вельможные и зацные панове сенаторове духовные и свецкие не встыдають се до мене писати, певне и твой панъ, до которого-мъ я писалъ, не зельжилъ¹¹ бы быть тымъ стану своего княжацъкого, гды бы былъ самъ до мене отписалъ. Бо не розумею¹² того о натуре его добротливой, жебы такъ гордымъ быти мелъ! А подобно его десятокъ словъ были бы мудрейшие и у мене вдячнейшие, анижъ тая твоя Библия зъ Алькораномъ помешаная, которое-мъ отъ тебе не потребоваль ..

Але коли жъ ми тебе — Богъ ли, хто ли иный нагодилъ, жесь такъ смелый и безступый¹³, — памятай же на оные слова поеты зацного Гомеруса — если-сь ихъ коли читаль «Яково слово речешъ, таковое жъ и услышишь». Не мей же ми за эле, если што несмачного найдешъ! Бо то посполитая¹⁴ таковому придается, коли хто не пытанный вырывается и отказываетъ кому на то, о што его не просятъ (с. 1043—5)

Прочитай же не гневаючися сее писанье мое такъ, яко-мъ и я твое прочиталь, хотя же-мъ тебе на не не заробилъ¹⁵, и отъ тебе его не потребоваль! Але ижесь самъ натякъ¹⁶, — прийми жъ за вдячне, хотя што и несмачного знайдешъ. Але если же съ бачный, разумею, же на оные слова паметати будешъ «Обличай премудра, и возлюбить тя» А через тое дай ми покой¹⁷ — бо я съ таковыми машкаръниками безъименными не звыкъ справы мевати. Бо яко самъ ясне поступаю, прото тежъ не встыдаю ся имени своего предъ

¹ Здаешся

² Школярам

³ Тож то

⁴ Нароблять

⁵ Сі дві фрази Потій пропустив у польським перекладі

⁶ Попід вікнами

⁷ «Бідним!» — сим словом починалась школярська проханка, котрою випрошували собі під хатами поживу

⁸ Все-таки

⁹ Обом

¹⁰ Мабуть

¹¹ Не скомпрометував би

¹² Не припускаю

¹³ Безстидний

¹⁴ Звичайна річ

¹⁵ Хоч у тебе на нього не заробив

¹⁶ Набіг, наскочив.

¹⁷ На дальшу полемику не витягай

жаднымъ на свете! ¹ Такъ же и ты — если ся годнымъ того быти чуешь, открий лице свое. здойми тотъ личманъ скоморский ² Вшакъ ³ не у куклы то играти — писмомъ божимъ ширмовати!

А усхоцеш ли еще чого большей от мене, — не далеко Острогъ отъ Володымера! Можешъ еще, отче Аврааме, до себе прейти еще не утверди ся оная пропасть межи нами, для которое бы хотящие прейти отсюду къ вамъ, albo отъ васъ до насъ не могли преходити ⁴ Да ведь не по небу летаешъ, але по земли яко и я пользаешъ И такъже еси въ дорозе бежимо оба до кресу ⁵, одножь ⁶ не ведаемъ, где прыйдет ся отпочевати Бо то не в нашей моцы, але у того, который воздаетъ комуждо по деломъ его! Не заглядай же ты в мою манътыку ⁷ — смотри своее сукни ⁸, што въ ней несешъ! Бо якъ ты моего бремени не понесешъ, такъ ани я твоего!

Не мовъ же пышно, — бы на зло не вышло!

Пану Богу тя поручаю, — хотя тебе не знаю! (1049—51).

Відповідаючи Клірикові всуміш на його богословські тези і на особисті притоки, Потій раз у раз збивається з персональних оправдань і глузувань з свого антагоніста на теоретичні богословські виводи, і навпаки. Се значно ослаблює враження від його богословської полеміки, часто влучної і зовсім поважної, — отсе переплітання її з сміховинними вистівками на адресу Клірика. Але для нас, з літературного становища, інтересний власне не богословський елемент Потієвої відповіді (що й на сучасників, очевидно, не робив сильного враження, через сю манеру), — а власне його саркастичні балачки, переплетені різними побутовими образками.

Свій властивий «отпись» починає він такими глузливіми замітками:

Яко жекглярь ⁹, коли неумелый, пустивши ся на широке море, не умеетъ до поръту трафити, але товкучи ся по мору то сюди то туды заледве на конецъ до якого пристанища, и то благого ¹⁰ прибулкается, — такъже власне и ты по многихъ прикладахъ, и то мало зъ собою згодныхъ збегавши, ледво еси до конца, и то непевного прибилсе! Поднял-есь ся бачу, не своего дела — писмомъ ширмовати ¹¹, и штурмуешъ на тую нашу едность и згду

¹ Сим разом виімково — можемо додати від себе.

² В польськiм тексті — машкару

³ Бо

⁴ Тут Потій іронізує з епіграфа Клірикового «одпису», що процитував слова Авраама до багатого, з притчі про убогого Лазаря «Помяни, яко въспріаль еси добра твои в животь твоємъ» Потій посмівається, що Клірик узявсь говорити словами Авраама, тут завважає, що їх не длить та пропасть, про яку говорить Авраам багатому, а далі кілька разів глузливо називає свого противника «Авраамом Острозьким». Через непорозуміння се дало було проф Брікнерові привід догадуватися, що Клірик звався Авраамом Помилку сю пояснив ак Студинський

⁵ До краю — до смерті

⁶ Тільки

⁷ Торба

⁸ В польськiм тексті — бесаги

⁹ Моряк

¹⁰ Лихого

¹¹ Фехтуватись

церковную Але вижу, же твое гороховые кули зь соломенныхъ дель¹ яко оть скалы недвижимое отлетаютъ!

Остерегаешъ людей, жебы ся от тоє единости удаляли — жебы въ ней чого злого не было И немало писма назбиралъ еси! Але даремная твоя праца, не потреба было так много прикладовъ збирати! Альбо подобно боял-есь ся, жебысь тыхъ книжокъ своихъ не умалилъ² — так-есь много в нихъ доводовъ наклалъ³ Але не хочю тому верити! Подобно, же-сь зь яко казанья недоученого, альбо чужим розумомъ справуючися и позычаючи у людей, чого во лбе³ не доставало, — такъ великую обору⁴ збудоваль еси, ижъ заледве докончилъ еси тоє вежи Бабелоньское! И то ледайко!

Але яко-мъ съ писанья твоего зрозумель, бачу, иже-сь есть ученъ академии Острозьское И если жъ тая годность твоя зъ нее вышла — не леда натуру млодости твоеє ку доброму нахиленую вижу⁵ И сподевал быхъ ся, жебы што годного съ тебе напотомъ быти могло, але жебы тою буйностью не персилито ся, и таковой вроженный довтгипъ в ни-вошто се не обернулъ! Про то жалуючи тебе и млодости твоеє мушу тебе напоменути, абы-сь таковыхъ прикладовъ⁶ коли што пишешъ, што-наскромней⁷ уживаль А не так много, аж спать⁸ и до брыдкости людем учоным!

Поведають о зацномъ поете греческомъ Пиндарусе, ижъ написавши вирши неякнесь невесте⁹ велце ученой, которую звали Сафо офероваль — въ которыхъ полно было прикладовъ и подобенствъ розмаитыхъ От которое невесты вместо подякованья былъ штрофованъ за то мовечи¹⁰ Ижъ таковыхъ прикладовъ потреба людемъ учонымъ уживати якобы присмачковъ яких, альбо яко соли — жебы не назбытъ пересоливати! (с 1051—3).

З приводу порівняння греків, що під владою католиків беруть участь у католицьких церемоніях, з татарськими невольниками, що мусять святкувати байрам, Потій вибухає такою запальною тирадою:

Запади ся жъ ты зь онымъ твоимъ байрамомъ татарскимъ, до которого приворываешъ sprawy и звичає корцырскихъ и кретенскихъ Грековъ! Бо хто жъ бы кольвекъ былъ такий — хоть Рымлянинъ, Грекъ ли, Русинъ ли, albo Полякъ, который бы тыхъ церемоний татарськихъ хотя и по неволи наследоваль! Баръзо быхъ о его спасению вонтъпилъ¹¹ .. Хйба если толко ты съ твоими новыми теолокгами такъ еси мудеръ, жебы-сь ихъ мель объмовити¹², ижъ въ томъ греха не мають, же то по неволи делаютъ! Але всимъ такимъ быти у беса и зь обмовою твоею таковою!

А ижъ мы зачишъ побывати у Оръде за чужою стравою¹³, подобна за овакою¹⁴, коли Татарове тутъ приехавши у лыкахъ¹⁵ отселя до Оръды хрес-

¹ Гармат

² Аби відповідь не вийшла занадто коротка.

³ У власній голові

⁴ Іронічно — замість дому

⁵ Іронічно все-таки маєш добру натуру, коли і звідти потрапив щось ви-нести

⁶ Цитат

⁷ Якнайскромніш.

⁸ Мабуть

⁹ Жінці

¹⁰ Вона сказала.

¹¹ Сумнівався.

¹² Виправдати.

¹³ На чужім утриманні

¹⁴ Такою

¹⁵ Бранців пов'язаних.

тиянь проводить, — ино если же для байраму¹, которого не ганишь, — пристойней тебе, клирикови, тамъ ехати и въ таковымъ пасанью² ходити (бо часомъ и тутъ за шкатулы чужие, хто ихъ лупаетъ, такъ на рыцарство пасують), анижь епископови цнотливому, покинувши свою парафию³! А если же розумеешь, же тамъ не добре, ино якъ я тебе зъ милости хрестиянское того не зычу, такъже и ты мне не маешь чогу зычити, памятаючи на оные слова чога быхъ не хотель, абы тебе иний не учиниль, стережи, абысь того коли другому не делалъ, а по старосвещьку мовечи «што тебе не мило, того другому не зыч!» (1067—9)

А што поведаетъ, ижь его книжацкая милость панъ твой по Коръцыхъ не бывалъ и молодости летъ своихъ на марнотравстве и роспустахъ по бруку не тратиль, — певне и панъ воевода троцкий, зацное княжа⁴ — не вспоминаючи иныхъ многихъ, яко аръцъбыскупа и канъцлера коронъного и иныхъ многихъ зацныхъ и вельце учоныхъ людей — если што ведають и умеють, наболей ве Влошехъ того научились! Якожь панъ воевода троцкий, который въ оныхъ краяхъ и въ многихъ иныхъ бывалъ, не зосталъ для того жебракомъ ани за марнотравство то ему почитается! И твоему кнежати не прибыло тымъ скарбовъ, ижь тамъ не бывалъ Знаемъ многихъ людей зацныхъ и велможныхъ, которые дома сядячи зъ великихъ пановъ стали се калеками И зась многие суть которые во Влошехъ и в иншихъ краинахъ далекихъ перекрыновали⁵, уходечи обжирства домовог, которое не толко до сытости и до пьянства, але тежь часто и до vomitu звыкло бывати А предъся тою перекрынацією отчизны не потеряли! Такъже и его княжацкая милость панъ твой безъ марнотравства могъ бы то учинити — не нарушилъ бы тымъ панства своего!

А такъ не мел-есь, брате, слушное причины тыхъ ганити, которые ездять по свету — видети то што есть годного ку виденью, и доведати ся того што есть пожиточно ведати Бо того тутъ ани в Польще ани в Литве, погтовью ани на своемъ Волюню ани въ Руси не знайдешъ!⁶ Хиба бысть хотелъ превалный свой колеюмо⁷ острозьский такъ зацный мети, до которого для наукъ зо всего света подобно люде на каждый день стекають ся! (с 1071—3).

Што ся дотычетъ местца въ раде⁸, же насъ омылили, — где ся зъ насъ насмеваешь и подъ покрывкою титулы собачие приписуешь и зъ робятами за пелью местце указуешь, и што горьшого еще на потомъ пророкуешь, — не противлю ся твоей молодости!⁹ Бо-сь жакъ и по жаковску пишешъ! И если того въ школе острозской научилъ людямъ учтивымъ примовляти¹⁰, не леда¹¹ цвичене и годность тое школы показуется! Але подобно рыхлей где въ корчме за горелкою научил-есь ся тое диялектки! Умель быхъ и я тебе

¹ Коли се для того, щоб побачити байрам.

² В татарських ликах, чи кайданах

³ Тут Потій, розгніваний побажанням Клірика, аби йому довелось побачити татарський байрам (татарським бранцем), каже, що се скорше годиться Клірикови — походити в татарському «пасанні», хоч таке лицарське пасання — кайдани себто, дїстають і дома ті, що розбивають чужі шкатули, — себто дуже грубо закидає Клірикови нахил до розбою!

⁴ Князь Миколай Радзивілл, найбагатший пан держави.

⁵ Подорожували

⁶ Я вище зазначив, що се роздражнення, з яким Потій говорить тут і ще далі про подорожі за кордон, ясно вказує, що се він прийняв на свій особистий рахунок

⁷ Колегіум

⁸ В сенаті

⁹ Не буду споритися з молодиком.

¹⁰ Ляяться

¹¹ Не абияк.

на то отказати! Але памятаючи на слова оныє: «Не отвещай безумному по безумию его, да не подобенъ ему будещи», не отдаю тебе зла за зло Боже ть отпусти тотъ грехъ, бо не ведаешъ што мовишь! А не только противъ насъ, але и противъ кнежати є м, пана своего, которого власною рукою одъ летъ пети тотъ артыкуль¹ межи иными артыкулы до тоє єдности потребными єсть написанъ Пытай ся пана Василия Суражского, который съ тымъ до мене приездчалъ², скоро на вступе епископства моего Сознаеть то и самъ его княжецкая милость, и то кгда ся былъ взялъ о месте и о вотумъ зъ его милостию княземъ бискупомъ луцкимъ о владыку луцкого на соймику³

Мне одному, брате милый, можешъ тымъ не укарати Бо-мъ седелъ въ раде панской часть не малый, а исте не на подлейшомъ местцу⁴, але мало не в посродку всеє лавицы сенаторское Съ которое мя не хто инший, але твой же панъ за волею божею рушилъ и стараньемъ своемъ усиленнымъ — Богъ светокъ — и надъ волю мою, на той столицы епископской посадилъ. На которой теперъ частей проплакиваю смотречи на теперешние часы и на злость и упоръ людський. Ото-жъ и теперъ Богъ самъ сьрцавидецъ єсть светокъ сумненья моего, ижъ того⁵ яко не прагну, такъ о то никому докучати не буду, хотя жъ обетницу господарскую⁶ и иныхъ многихъ сенаторовъ католическихъ маємо Съ тылу тежъ черезъ людей, яко оны до кухни заглядать на люде — не моя речъ! Бо-мъ ся в такъ зацномъ и старожиномъ дому шляхетскомъ, хотяжъ небогатомъ, такъ добре уродилъ, же-мъ кождому пану и наболшему сенаторови ровень (с. 1115—9)

Пізнавши провідні гадки і прикмети літературної манери Потія на сих писаннях, підписаних його іменем, наберемо певності, що в «Антирризисі» справді маємо також його руку — і се, значить, його головний твір! Можна допустити, що Петро Аркудій, котрого традиція називала автором сього твору, брав якусь участь в його укладанні — напр., зібрав богословський матеріал проти виводів Філалета. Сей учений грек з Коркири родом, вихованець римської колегії св. Атанасія, де він доступив докторату «письма светого» і потім, на прошення луцького біскупа Мацейовського, звісного промотора унії, був присланий на Україну в тих часах, коли писався «Антирризис», дійсно був помічником і співробітником Потія і міг брати участь в його літературних працях⁷. Тим може пояснюватись, що в уніатських кругах його ім'я зв'язалось потім з «Антирризисом» як найбільшою з Потієвих

¹ Домагання місць у сенаті для владик як одна з умов унії

² Посланцем від Острозького, у котрого Суразький був у службі — див вище.

³ Спорився з біскупом луцьким про місце і право голосу на соймику для луцького владыки

⁴ В пол тексті не записано

⁵ Місця в сенаті

⁶ Приречення короля, що владыки, прийнявши унію, дистануть місця в сенаті

⁷ Відомості про нього зібрані в книзі ак Харламповича «Школы» с. 491 дд

праць¹ Але при тім всім «Антирризис» настільки виразно показує Потієву руку, і догматична дискусія, котру можна б уважати ділом Аркудія, так відступає на другий план перед моментами політичними, чисто Потієвими, та його особистими порахунками з православною опозицією, що приходить думати,— коли Аркудій постачив деякий матеріал, чи, може, був ужитий Потієм умисно за ширму його авторства²,— все-таки обробив матеріал і надав йому літературну форму Потій! Вона безсумнівно Потієва. Цілий ряд паралельних місць і буквально тотожних виразів зв'язує «Антирризис» з одписом Клірикові. Не кажучи про загальну подібність або тотожність поглядів і гадок.

«Апокрисис» Філалета, що його мав збивати «Антирризис», складається з 4-х книг. Перші дві присвячені унії 1596 р.: історії владичої змови і політики уряду супроти православної церкви та оцінці її з становища польської конституції і прав громади до церковних справ. Книга третя і четверта присвячені загальним питанням: устроєві римської церкви, її претензіям на вселенську владу та тій критиці східної церкви, що дав був у своїй книзі Скарга «Антирризис» займається головно справами, з котрими особисто був зв'язаний Потій — котрого нещирю, конспіративну тактику Філалет ілюстрував його листуванням з кн Острозьким й іншими документами. Отже, листам, опублікованим Філалетом, «Антирризис» протиставляє інші документи — м ін. писання кн. Острозького. І тільки під кінець звертається до другої половини «Апокрисиса», та й тут спиняється на тім тільки, що його особисто дотикало, а в чисто наукових питаннях відсилає читача до нового компендіума єзуїта Беларміна: *Disputationes de controversiis fidei christianae 1581—1592*. Правда, zarazом признає, що се вказівка для його читачів цілком безвартісна, бо вони до латинських трактатів сягати не будуть, і для них треба було б зробити принаймні «руську» вибірку з Беларминових «отказів» Але все-таки вважає можливим се «кому ученшому зоставити — изали-сь, да Богъ, найдетъ таковой побожный католикъ,

---

¹ Звісний геленіст Еміль Легран у своїй «*Bibliographie Hellenique*» каже, що він бачив рукописний латинський переклад «Антирризиса», надписаний (мабуть, пізншою рукою) як *Petri Arcudii Corcyraei Apologia adversus Christophorum Philaletum* (III с 222) Згаданий уже уніатський історик Стебельський також говорить про латинське видання «Антирризиса», написане Аркудієм (р XV). Се питання розбирає цитована вище ґрунтовна студія ак Студинського

² Але дивно було б у таким разі, що Потій не поставив його імені на книзі, як то зробив з «Обороною Флорентійського собору», підписавши її іменем вільського ректора Петра Федоровича

«который ужалившись цнотливого народу Росейского и заведения их невинного, откажетъ достаточне тому шекареви геретическому на тые вси потвары и выкруты его». Сам він тільки благає «побожного чительника» не вірити цитатам і виводам Фіلالета! (с. 899).

Дискусію свою з Фіلالетом автор «Антирризиса» веде таким методом, що випишує з «Апокрисиса» тезу за тезою, на котру хоче відповісти,— чи в автентичнім тексті, чи в своїм переказі, і дає на те свій «отказ». Трактат його через те не має такої конструктивної суцільності і плановості, як «Апокрисис». Також від «Апокрисисового» тону — дуже коректного як на той час, сильно відбиває вульгарний, лайливий тон «отказів» «Антирризиса». Такі компліменти, як «вшетечная, шекарская, невыпареная губа», «безмозкое пудло», апелюючи до «кия», до «ката», котрого варте було б Фіلالетове писання, прикрашають занадто часто виклад «Антирризиса», особливо під кінець,— там, де автор особливо почуває недатки своєї відповіді,— де він, як то сам признає, просто ухилиється від дискусії, там саме він немов нагороджує то кріпким лайливим тоном, ще гострішим ніж в одповіді Клірикові!

З становища наукового, таким чином, «Антирризис» ані в порівняння не міг іти з «Апокрисисом», і православні могли з повним правом поглузувати з безсилої злоби противників. Але з літературного — повні запального темпераменту, обчислені на емоцію читача, прибрані в можливо сильні, мальовничі образи тиради «Антирризиса», незважаючи на свою вульгарність, котрою часто прогрішаються, мають не раз значний інтерес, і я вважаю потрібним навести кілька цікавих побутових образків, характеристичних для тодішньої соціальної атмосфери і літературної манери,— вони доповнять те, що ми вибрали вище з «Одпису» Клірикові Острозькому.

Насамперед візьму отсю ілюстрацію тодішніх патрональних прав

Згадуючи про всякого рода нагінки і насильства, котрим підпадають православні, Фіلالет наводить взірець цинічного поводження самого Потія у своїй епархії, супроти церкви — фундації звісного нам православного ревнителя Василя Загоровського. На погляд Фіلالета, Потій порушив тут шляхетські права патронату, і тому Фіلالет робить з сього інциденту спеціальний кримінал,— коли б церква була у владичім «подаванню», не міг би з нього зробити такої серйозної справи.

Він пише: